

SŁOWO WSTĘPNE

W roku 2011 minęło 140 lat od przyjścia na świat Łesi Ukrainki (1871-1913) – wybitnej ukraińskiej pisarki, poetki, dramatopisarki, folklorysty i krytyka literackiego. Łarysa Kosacz urodziła się i dorastała na ziemiach historycznego Wołynia: pierwsze dwa lata życia spędziła w miasteczku Zviahel, które dziś nosi nazwę Nowogród Wołyński, dzieciństwo i młodość mijały przyszłej poetce początkowo w Łucku, a następnie w majątku rodzinnym w miejscowości Kolidiażne, niedaleko Kowla. Właśnie dlatego jest kojarzona przede wszystkim z Wołyniem, który sama tak bardzo kochała; tutaj przecież kształtowała się jej ludzka i twórcza natura. Przyjęło się – zresztą bardzo słusznie – właśnie w tych wołyńskich krajobrazach, folklorze i mitologii poszukiwać źródeł obrazów, motywów obecnych w jej twórczości, a także części składowych jej obrazu świata. Jednakże samoidentyfikacja oraz twórczość poetki nigdy nie zamykały się w tej jednej, regionalnej, wołyńskiej tożsamości, ale obejmowały całą Ukrainę zarówno w perspektywie przestrzennej, jak i czasowej. Warto nadmienić, że pochodzenie poetki od strony matki związane było z Połtawszczyzną, natomiast od strony ojca z Czernihowszczyzną. Historycznie – jak podejrzewają biografowie – wśród przodków Łesi Ukrainki znajduje się m.in. element grecki, wywodzący się od drahomana – tłumacza służącego w rządzie Chmielnickiego; obecny jest również czynnik południowosłowiański: przodkowie Kosaczów wywodzili się najprawdopodobniej ze szlachty, z Hercegowiny; opuścili swoje ziemie w obawie przed tureckimi prześladowaniami. Ponadto Łesia Ukrainka wraz z rodziną każdą zimę spędzała w Kijowie, biorąc aktywny udział w życiu kulturalnym stolicy. W Kijowie, na cmentarzu Bajkowym, poetka została również pochowana. Kartografia licznych podróży Łesi Ukrainki: od Hadiacza po Lwów czy Czerniowce, od Łucka po Odessę czy Jałtę w szczególności sposób określiła przestrzeń ojczyzny poetki ze wschodu na zachód, z północy na południe. Wynika stąd, że Łesia Ukrainka myślała w kategoriach całej Ukrainy, nie tylko Wołynia. Była Ukrainką.

Pisarka przeżyła krótkie, bo zaledwie 42 letnie, jednak intensywne i wypełnione twórczą pasją życie, pomimo choroby, która konsekwentnie niszczyła jej organizm. Jest rzeczą jasną, że osobowość pisarza kształtuje się pod wpływem przede wszystkim talentu, ale mają też znaczenie chociażby okoliczności czasu

i miejsca (obecność w pewnym miejscu i czasie), koleje losu, charakter czy usposobienie. Łesia Ukrainka urodziła się w pozbawionej nawet własnej nazwy kolonii wielkiego imperium, które stopniowo ścierało te ziemie nie tylko z mapy Europy (krajów i kultur), ale w ogóle życia. Potrzeba wewnętrzna i obowiązek obrony ojczyzny przed ostatecznym wchłonięciem przez Imperium Rosyjskie stanowiły jeszcze jeden bodziec kształtujący osobowość Łesi Ukrainki i jej twórczy charakter, wrażliwy na wszelką niesprawiedliwość i ucisk, nieustępliwy i konsekwentny w wyznawaniu najważniejszych wartości ludzkich, które sama niejednokrotnie podkreślała: „Я не раз кажу. Що в мене натура „хронічна”, бо у мене все хронічне: і хвороби, і почування. Як анемія, туберкульоз, істерія, так і приязнь, любов і ненависть” (List do Olgi Kobylińskiej, 29-30 травня 1899 //Зібр. Тв.: У 12-ти т. – Т. 10).

Najlepszą formą wyrażenia swoich myśli i sądów stała się dla poetki twórczość literacka. Zresztą, była to forma najbardziej naturalna ze względu na czas i pochodzenie Łesi Ukrainki, bo przecież wywodziła się z rodziny literackiej (jej matka, Olga Drahomanowa-Kosacz, pseudonim Ołena Pczółka, była znaną pisarką i działaczką społeczną; wuj – Mychajło Drahomanow był opozycyjnym publicystą i literaturoznawcą). Pisarka wkroczyła do literatury ukraińskiej w okresie pojawienia się w Europie nowego światopoglądu, stylu i wrażliwości, którym był modernizm. Wraz z Olgą Kobylińską, Wasylem Stefanykiem, Mychajłem Kociubynskim, Archypem Teslenkiem, Stepanem Wasylczenkiem, Markiem Czeremszą i wieloma innymi pisarzami ukraińskimi należała do grona prekursorów wczesnego modernizmu ukraińskiego. W kulturach skolonizowanych, takich jak ukraińska, modernizacja oznaczała również antykolonialną, narodową mobilizację, po to, by dziełami o wysokiej wartości i jakości artystycznej nie tylko zaprzeczać kolonialną śmierć kultury ukraińskiej, ale też przywrócić wiarę w siebie wśród społeczeństwa ukraińskiego, przewyciężyć zagubienie i brak szacunku do siebie.

Łesia Ukrainka poprzez swoją twórczość i postawę życiową reprezentowała nowy, ukraiński typ osobowości twórczej: kobietę wykształconą (znała dziesięć języków obcych), Autorkę, prezentującą nowy typ myślenia, ideologii, stylu (neoromantyzm, neoklasycyzm) i pisarstwa. Rozpoczęła swoją twórczość od poezji. Wydała 3 tomiki wierszy: *Na kryłach piśeń* (1893), *Dumy i mriji* (1899), *Widhuky* (1902). Poezja Łesi Ukrainki charakteryzuje się delikatnością, optymizmem, męstwem, krzepkim tonem, który kontrastuje z wierszami jej starszych kolegów. Wiersze poetki przepełniają wyrażenia aforystyczne, filozoficzność i intelektualizm oraz bogata intertekstualność. Jest w nich wiele światła, słońca, koloru, powietrza, klasycznej, apollinińskiej harmonii. Autorka próbowała swych

sił również w poezji epicznej, chodzi tu m.in. o poematy: *Robert Brus, korol szotlandskij*, *Wiła-posestra*, *Misjaczna lehenda*, *Dawnia kazka*, *Izolda Białoruka*.

Jednak największym twórczym osiągnięciem Łesi Ukrainki była dramaturgia. Na jej tle poezję można traktować jako swego rodzaju laboratorium formowania się i krystalizacji modernistycznego stylu i sposobu myślenia pisarki. W ostatnim okresie swego życia, mniej więcej od roku 1900, poetka faktycznie zaprzestała pisać wiersze i skoncentrowała się na dramaturgii. Tworzyła w różnych formach i gatunkach dramatycznych: etiuda dramatyczna, scena, dialog, poemat dramatyczny, dramat psychologiczny, dramat – feeria. Są to przede wszystkim utwory poetycko-dramatyczne, tzn. pisane wierszem, aczkolwiek są też dramaty *sensu stricte*. Spuścizna dramatyczna Łesi Ukrainki to dwadzieścia ukończonych utworów, spośród których najbardziej znane i popularne to *Blakytna trojanda* – pierwszy utwór dramatyczny napisany prozą (1896), trylogia na podstawie motywów biblijnych: *Oderżyma* (1901), *Wawilonskij połon* (1903), *Na rujinach* (1904), czy – należałoby powiedzieć – tetralogia, jeżeli dodać tu jeszcze utwór *Na poli krowy* (1909); *Kassandra* (1907); *W Katakombach* (1905); *Rufin i Priscilla* (1906-1907), *Ajsza i Mochammed* (1907); *Johanna, żinka Chusowa* (1909); *Osinnia kazka* (dramat fantastyczny, 1905); *U puszczy* (1909); *Bojarynia* (1910); *Lisowa pisnia* (1911); *Kaminnyj gospodar* (1912); *Orhija* (1913). Autorka nie ukończyła utworów: *Sapfo*, *Rodyna Bażajiw*, *Bondariwna*. Jak można zauważyć już na podstawie samych tytułów, tematy i motywy dla swej dramaturgii Łesia Ukrainka czerpała z kultury światowej, przede wszystkim europejskiej, m.in. z Pisma Świętego (tak Starego, jak i Nowego Testamentu), Bliskiego Wschodu, historii Babilonu i Izraela, starożytnej Grecji i Rzymu, średniowiecza europejskiego, a także Ukrainy i mitologii ukraińskiej. Teatr poetycki Łesi Ukrainki to przede wszystkim dramaty filozoficzne: dramaty idei, dialogów, a nie działania, które stanowią swego rodzaju spuściznę zarówno tradycji dramatu antycznego, jak i ówczesnego europejskiego dramatu modernistycznego Ibsena, Maeterlincka, Hauptmanna i innych.

Studia nad twórczością pisarki w literaturoznawstwie ukraińskim mają dość długą i złożoną historię. Za życia poetka odczuwała brak prawdziwego dialogu z czytelnikiem, uważała, że jest autorką szanowaną, ale nierozumianą i rzadko czytana. Prawdziwy rozkwit badań „lесеznawczych” przypada dopiero na lata 20. XX wieku i jest utożsamiany ze studiami neoklasyków kijowskich (M. Draj-Chmara, P. Fyłypowycz, M. Zerow), jednak już na początku lat 30. reżim stalinowski zniszczył wszystkich najwybitniejszych działaczy kultury ukraińskiej tego okresu, w tym 80% pisarzy i literaturoznawców. Po tzw. „rozstrzelanym odrodzeniu” (termin zaproponowany przez Jerzego Giedroyca) osoba i twórczość

Łesi Ukrainki, jak również inni nie zakazani przez cenzurę klasycy literatury ukraińskiej byli zaszufładowani, umieszczeni w wąskich ramach interpretacji „jedynej słusznej metody – marksizmu-leninizmu”. Poetka była postrzegana jako „piewczyni ogni przedświt” (czyli rewolucji bolszewickiej) lub „córka Prometeusza” (w tym samym znaczeniu).

Próby stworzenia nowego literaturoznawstwa, otwartego na światowe metodologie i sposoby interpretacji już w niepodległej Ukrainie były przeważnie związane z badaniem twórczości Łesi Ukrainki z punktu widzenia właśnie tych nowych metod badawczych. Tak się złożyło, że wybór padł głównie na studia kobiece i Gender Studies, a to – w konsekwencji – wywołało konflikt w środowisku naukowym dotyczący sposobu interpretacji twórczości poetki. Pojawiały się protesty przeciwko kolejnej próbie unifikacji i „zaszufładowania” twórczości wybitnej pisarki ukraińskiej. Stąd też, we współczesnym literaturoznawstwie ukraińskim, dyskusje produktywne są bardzo często dyskusjami na temat osoby i twórczości Łesi Ukrainki. Zatem Łesia Ukranka powróciła; jest szanowana i „czytana”, na jej temat niejednokrotnie toczony są spory. Stopniowo nabierają również większego rozmachu badania nad twórczością poetki w literaturoznawstwie zagranicznym, w tym polskim.

Poniżej zamieszczono materiały z seminarium naukowego, poświęconego 140. rocznicy urodzin Łesi Ukrainki, które zostało zorganizowane dzięki wysiłkom pracowników Katedry Literatury Ukraińskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II i odbyło się 15 grudnia 2011 roku. Autorzy zamieszczonych tu prac analizują twórczość pisarki przez pryzmat różnych tematów, problemów i różnych metodologii, poszerzając tym samym polski dyskurs literaturoznawczy o osobę i twórczość Łesi Ukrainki.

*Prof. Stefania Andrusiw
Tłumaczenie Marta Kaczmarczyk*